

Bernardeta Iwańska-Cieślik

Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
e-mail: beniaiwanska@op.pl

Prywatne księgozbiory członków kapituły katedralnej we Włocławku w XVII wieku

Wprowadzenie

Biblioteki kościelne, które przez wieki były wzbogacane przez licznych donatorów, kryją w sobie wielki potencjał badawczy w zakresie księgozbiorów prywatnych. Dzięki pracom prowadzonym nad kolekcjami duchowieństwa katolickiego, a tym bardziej prałatów i kanoników XVII-wiecznych, ustalono, że wielu bibliofilów pochodziło z kapituły włocławskiej¹. Również badania proveniencyjne będące koniecznością przy sporządzaniu katalogów zachowanych druków bibliotek kościelnych lub świeckich pozwoliły na zapoznanie się z pasjami kolekcjonerskimi chociażby kanoników lwowskich, chełmińskich i innych². Kolejnym nieoce-

¹ Zob. m.in. W. Urban, *Księgozbiór kanonika Jerzego W. Budauesa a Lohr z 1653 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej cyt. ABMK) 43: 1981, s. 5–96; tenże, *Szkice z dziejów bibliotek kanoników kapituły katedralnej we Wrocławiu w XVII wieku*, „Colloquium Salutis” 7: 1975, s. 150–214; tenże, *Jan Leuderode i jego księgozbiór w XVII wieku*, Wrocław 1981; J. Mandziuk, *Biogramy śląskich bibliofilów duchownych z XVII w.*, „Saeculum Christianum” 11: 2004, nr 2, s. 244–272; tenże, *Biblia w księgozbiorach śląskiego duchowieństwa diecezjalnego w XVII w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny” 56: 2001, nr 4, s. 515–530; tenże, *Zainteresowania bibliofilskie Ignacego Ferdynanda Richtera von Hartenberg (1628–1667), dziekana wrocławskiej kapituły katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne” 49: 2005, s. 339–357; tenże, *Prälaten als Büchernarren. Ein Beitrag zur Bildung des höheren schlesischen Klerus im 17. Jahrhundert*, „Archiv für Schlesische Kirchengeschichte” 45: 1987, s. 105–115.

² J. Gwioździk, E. Różycki, *Druki XVI wieku w zbiorach Biblioteki Katedralnej we Lwowie*, Warszawa 2008 (na podstawie indeksu proveniencji można wyodrębnić 28 kanoni-

nionym źródłem informacji o XVII-wiecznych kolekcjonerach – członkach kapituł katedralnych i kolegiackich – jest *Słownik pracowników książki polskiej*³.

XVII-wieczne księgozbiory prałatów i kanoników wrocławskich zostały już wymienione w opracowaniach poświęconych personalnym księgozbiорom historycznym, które zachowały się w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku. Do naszych czasów przetrwało m.in. 31 woluminów XVI- i XVII-wiecznych z księgozbioru kanonika Baltazara Aleksandra Gissy (1625–1689) oraz 34 woluminy ze zbiorów kanonika Marcina Protficza (zm. 1700)⁴. Niestety, brakuje informacji, czy członkiem kapituły wrocławskiej był także archidiacon kruszewicki, a od 1605 r. kanonik warszawski Jan Chociszewski, którego 27 pozycji zostało zidentyfikowanych w zbiorach starych druków Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego⁵. W jej zasobach znajduje się jeszcze znaczny fragment biblioteki kanonika z kapituły kujawskiej, kaznodziei katedralnego Macieja Sisinięgo (wł. Kąkol, zm. 1625)⁶.

---

ków lwowskich, którzy byli właścicielami druków XVI-wiecznych); J. Tondel, *Inkunabuły w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Pelplin 2007; *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 2–3, oprac. T. Komander i H. Mieczkowska, Warszawa 1998–2007; *Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej*, t. 1–3, pod red. M. Malickiego i E. Zwinogrodzkiej, Warszawa–Kraków 1992–1995; *Katalog starych druków Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Polonica wieku XVI*, oprac. M. Bohonos, Wrocław 1965.

³ H. Tadeusiewicz, *Kraśniński Jan Andrzej*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej* (dalej cyt. SPKP). *Suplement II*, pod red. H. Tadeusiewicz, Warszawa 2000, s. 85; J. A. Kosiński, *Alembek Fryderyk*, [w:] SPKP, pod red. I. Treichel, Warszawa 1972, s. 5; H. Tadeusiewicz, *Cichocki Kasper*, [w:] SPKP. *Suplement*, pod red. I. Treichel, Warszawa 1986, s. 37.

⁴ K. Rulka, *Personalne księgozbiory historyczne w Bibliotece Seminarium Duchownego we Wrocławku*, ABMK 65: 1996, s. 372–375; tenże, *Gissa, Giza Baltazar Aleksander*, [w:] SPKP. *Suplement II...*, s. 53; tenże, *Protficz, Protwicz Marcin*, [w:] tamże, s. 128; tenże, *Personalne księgozbiory historyczne XVI–1 poł. XIX w. w bibliotece seminaryjnej we Wrocławku*, „Ateneum Kapłańskie” 1996, t. 127, s. 435–437; tenże, *Dary książkowe dla Biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławku*, „Kronika Diecezji Wrocławskiej” 76: 1993, s. 70; tenże, *Księgozbiory profesorów wrocławskiego seminarium duchownego w bibliotece seminaryjnej*, [w:] *W służbie Kościołowi i nauce. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Stanisławowi Olejnikowi*, pod red. J. Bagrowicza i in., Wrocław 1994, s. 185–186.

⁵ M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Kanonik warszawski Jan Chociszewski (1572–1617) i jego księgozbiór*, „Roczniki Biblioteczne” 46: 2002, s. 177–195.

⁶ Zob. M. Sipayło, *Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego*, Warszawa 1988, s. 120; K. Rulka, *Książkowe znaki własnościowe duchownych diecezji wrocławskiej*, „Kronika Diecezji Wrocławskiej” 78: 1995, s. 106; S. Chodyński, *Biblioteka kapituły wrocławskiej*, uzup. S. Librowski, Wrocław 1949, s. 15; tenże, *Katalog prałatów i kanoników wrocławskich*, Wrocław 1914, k. 821–827 (kopia rękopisu w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego we Wrocławku, dalej cyt. BSW).

Niniejszy artykuł jest kontynuacją badań nad prywatnymi księgozbiorami duchowieństwa włocławskiego, a szczególnie prałatów i kanoników, których fragmenty weszły w skład biblioteki kapituły katedralnej, seminaryjnej oraz zbiorów franciszkanów reformatów we Włocławku i są przechowywane w miejscowym seminarium duchownym⁷. Znaczna część tych księgozbiorów instytucjonalnych została uformowana właśnie dzięki darom prałatów i kanoników pełniących różne funkcje na terenie diecezji kujawsko-pomorskiej w XVII w. Ponadto ślady kolekcji kanoników włocławskich są nadal przechowywane w zbiorach rękopisów i starych druków dużych bibliotek naukowych.

Przyczyny kolekcjonowania

Należy pamiętać, że od czasów wynalezienia „czarnej sztuki” poszerza się grono kolekcjonerów książek. Również XVII w. przyniósł rozwój bibliofilstwa wśród szlachty, mieszczaństwa, a przede wszystkim duchowieństwa. Wielkie i cenne księgozbiory posiadali chociażby: Jan Brożek (1581–1652) – kanonik krakowski, profesor i dyrektor biblioteki Akademii Krakowskiej⁸, Stanisław Łubieński (1573–1640) – od 1627 r. biskup płocki, który swój cenny księgozbiór ofiarował kapitule płockiej, czy biskup kamieniecki, a później lwowski Jan Andrzej Próchnicki (zm. 1633). Jego biblioteka została podzielona między kapitułę katedralną a kolegium jezuitów we Lwowie⁹.

Prałaci i kanonicy stanowili jednolitą grupę odbiorców książki w XVII-wiecznej Polsce. Aby wejść w skład kapituły, poza tym, że musieli należeć do stanu duchownego i mieć pochodzenie szlacheckie, musieli niekiedy posiadać doktoraty z zakresu teologii bądź prawa kanonicznego i rzymskiego, co umożliwiała im awans na wyższe stanowiska w hierarchii kościelnej. Członkowie kapituły zasiadali w konsystorzu (sądzie kościelnym), gdzie pełnili funkcję oficjałów włocławskich. W omawianym

⁷ Zob. B. Iwańska-Cieślak, *XVIII-wieczne księgozbiory prałatów i kanoników włocławskich w zbiorach Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2008, nr 1, s. 11–24.

⁸ K. Piekarski, *Exlibris Jana Brożka, czyli o profesorskiej genezie polskiego znaku książkowego*, „Silva Rerum” 1927, z. 8/9, s. 124–128.

⁹ E. Chwalewik, *Ekslibrisy polskie szesnastego i siedemnastego wieku*, Wrocław 1955, s. 67 i in.; T. Żebrowski, *Łubieński Stanisław*, [w:] SPKP, pod red. I. Treichel, Warszawa 1972, s. 542; M. Radojewski, *Próchnicki Jan Andrzej*, [w:] tamże, s. 718.

okresie aż szesnastu kanoników sprawowało urząd sędziego głównego, a surogata, czyli jego zastępcy, siedmiu. Poza tym niekiedy pracowali w konsystorzu pomorskim, tczewskim, bydgoskim i świeckim¹⁰. Istotny był udział prałatów i kanoników w Trybunale Koronnym, na który byli delegowani deputaci. W XVII w. zostało odnotowanych 55 członków kapituły, biorących udział w obradach najwyższego sądu powołanego przez króla Zygmunta Augusta¹¹.

Wśród nich można wymienić wielu ludzi uczonych i czołowych pisarzy epoki, jak chociażby włocławskiego biskupa sufragana Piotra Mieszковского czy Stefana Damalewicza. Ten ostatni był również prefektem seminarium włocławskiego. Po nim obowiązki te sprawowali jeszcze kanonicy: Paweł Mirowski, Marcin Protficz i Jan Michtarowski¹².

Kapituła włocławska na mocy bulli papieża Leona X z 1515 r. pozwalała na wstąpienie do grona kanoników osobom pochodzenia plebejskiego, jeśli posiadali stopień doktora¹³. To ograniczenie funkcjonowało jeszcze do początków XIX w. Wyższego wykształcenia wymagano także od duchownych zajmujących urząd archidiakona bądź kaznodziei. Kapituła za zgodą biskupa do końca XVI w. finansowała studia wyższe osobom pochodzenia szlacheckiego, wypłacając im podwójne roczne uposażenie. Tej praktyki zaniechano w XVII w., tym samym nastąpił spadek poziomu wykształcenia osób wchodzących w skład kapituły katedralnej¹⁴.

Kanoników ze stopniem doktora nie zabrakło wśród tych, którzy kolekcjonowali książki. Same tradycje zbierania księgozbiorów przez członków kapituły katedralnej sięgają XV w., jednakże najliczniejszą grupę bibliofilów odnotowano w XVII w. – było ich aż 41. W tym okresie do kapituły należało około 150 kanoników i zapewne liczba posiadaczy książek w toku dalszych badań proveniencyjnych zostanie w przyszłości powiększona.

Wiadomości o zamiłowaniu kolekcjonerskim dostarczają różnego typu inwentarze, katalogi, krótkie wzmianki w testamentach i zapiski proveniencyjne na poszczególnych drukach. Liczba zachowanych druków ze zbiorów XVII-wiecznych prałatów i kanoników włocławskich

¹⁰ S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1914, s. 11–15, 67, 87.

¹¹ Tenże, *Trybunałiści z kapituły włocławskiej*, Włocławek 1911, s. 79–80.

¹² Tenże, *Seminaryum włocławskie*, Włocławek 1904, s. 57–61.

¹³ S. Librowski, *Kapituła katedralna włocławska. Zarys dziejów i organizacji*, Warszawa 1949, s. 31.

¹⁴ Tamże, s. 34.

waha się od 1 do 34 pozycji. Dane o księgozbiorach zostały pogrupowane według następujących kategorii: wiadomości o książkach zawarte w inwentarzach, większe pozostałości po zbiorach poszczególnych prałatów i kanoników oraz sygnalne wiadomości w postaci jednego lub dwóch egzemplarzy.

Inwentarze

Nielicznych informacji na temat testamentów ze spisem książek bądź osobnymi inwentarzami księgozbiorów kanoników XVII-wiecznych dostarczają akta kapitulne i inne dokumenty przechowywane w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku. Do naszych czasów zachował się testament z inwentarzem wszelkich ruchomości kanonika Mikołaja Kąckiego (zm. przed 21 marca 1665 r.). Testator obok wymienionych przedmiotów, takich jak: szaty, sutanny, kabaty, pończochy, poszwy, pościele, koszule czy serwety, wskazywał osobę, do której miały one trafić. Tylko przy niektórych z 24 pozycji książkowych zaznaczył, że przypadły one jego siostrzeńcowi, księdzu Antoniemu Oractowskiemu¹⁵. Sam Mikołaj Kącki herbu Brochwicz miał wyższe wykształcenie zdobyte w Akademii Krakowskiej, w 1623 r. w Rzymie uzyskał stopień doktora obojga praw, z kolei na Uniwersytecie Padewskim został wpisany dwukrotnie w 1620 i 1629 r. Był proboszczem w Pobiedniku, kustoszem skalmierskim, zarządzał kanoniami płocką i kamieniecką¹⁶. Do kapituły włocławskiej wszedł w 1632 r. i pełnił funkcję kustosza, czyli miał w opiece zakrystię i skarbiec katedralny¹⁷.

Jak wspomniano, wykaz książek kanonika Mikołaja Kąckiego zawierał tylko 24 pozycje spisane według zwyczajów XVII-wiecznych, które obecnie w znaczący sposób utrudniają ich identyfikację. Jednakże ze sporządzonego wykazu wynika, że gromadził księgi głównie do pracy duszpasterskiej, jak: mszał, diurnał, brewiarz i pontyfikał, z którego wcześniej korzystał sufragan włocławski Wacław Paprocki. Uzupełnieniem zasobu liturgicznego były kazania Fabiana Birkowskiego.

¹⁵ Archiwum Diecezji Włocławskiej (dalej cyt. ADWł), dok. 1418.

¹⁶ *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592-1745)*, [w:] *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1, do druku przyg. H. Barycz, Wrocław 1972, s. 289.

¹⁷ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 375-376 (kopia rękopisu w zbiorach BSWł).

W zbiorach Mikołaja Kąckiego znalazły się także pozycje potrzebne w toku kształcenia, a wśród nich aż dwa egzemplarze bardzo popularnego podręcznika do gramatyki łacińskiej Łukasza Piotrowskiego (zm. 1679) *Gramaticarum Institutionum Libri IV pro usu scholarum Novodvorsensium...* (Kraków 1634)¹⁸. Kanonik był właścicielem słownika polsko-łacińsko-greckiego autorstwa Grzegorza Knapskiego¹⁹. Przydatne do nauki języka obcego były prawdopodobnie pozycje w języku włoskim. Poza tym posiadał pracę kasztelana, wojewody trockiego i wileńskiego Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła (1549–1616), który w 1582 r. odbył pielgrzymkę do Jerozolimy i opisał ją w druku z 1607 r. *Peregrinacia abo pielgrzymowanie do Ziemi Świętej*²⁰.

O zamiłowaniu do gromadzenia książek świadczą dodatkowe opisy poszczególnych pozycji. Szczególną wartość mają informacje na temat opraw książek liturgicznych, dzięki którym wiadomo, że mszał miał oprawę z czerwonego safianu, nowy diurnał został powleczony w brunatną skórę, a przed wypaczeniem bloku książki chroniły srebrne zapięcia z gwiazdami i księżycami²¹.

Kolejny inwentarz został sporządzony przez Franciszka Łąckiego (zm. 1617) herbu Jelita i zawierał pozycje przeznaczone dla biblioteki kapitulnej. Z kolei w testamencie Łącki odnotował jedynie, że książkę Ludolphusa Carthusiensisa *De Vita Jesu Christi* przekazuje swojemu bratu, a pozostałe prace wnukom z siostry Wybranowskiej, lecz warunkiem przejęcia było kontynuowanie przez nich nauki²². Darczyńca był człowiekiem uczonym, który odbywał nauki w Akademii Krakowskiej, Padwie, a ukończył je w Rzymie²³, gdzie uzyskał dyplom doktora obojga praw. Już w 1589 r. został przez biskupa Hieronima Rozrażewskiego mianowany archidiaconem pomorskim i prałatem w kapitule włocławskiej. W tym czasie otrzymał jesz-

¹⁸ K. Estreicher, *Bibliografia polska* (dalej cyt. E), t. 24, Kraków 1912, s. 304; M. Michalewiczowa, *Piotrowski Łukasz*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 26, Wrocław 1981, s. 489–490.

¹⁹ E 19, 335. Zapewne była to pozycja wydana w Krakowie w 1626 r. w formie 4°.

²⁰ E 26, 88; H. Dziechcińska, *O staropolskich dziennikach podróży*, Warszawa 1991, s. 71–72.

²¹ ADWł, dok. 1418.

²² ADWł, Zespół Archiwum Kapituły Katedralnej we Włocławku (dalej cyt. AKKWł), Dział II: Akta posiedzeń kapituły 7 (221), k. 132v–133v: „1617. Testamentum Re[verendis]imi olim D. Francisci Łączki...”; tamże, k. 164v–165: „1618, 1 martii... Consigno duorum tapetium...”; S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 47.

²³ H. Barycz, *Polacy na studiach w Rzymie w epoce Odrodzenia (1440–1600)*, Kraków 1938, s. 234.

cze kantorię gnieźnieńską i kanonie krakowską oraz łowicką. W 1597 r. został sufraganiem kujawskim i pełnił te obowiązki do 1617 r.²⁴

Biskup pomocniczy pozostawił kapitule włocławskiej prace z zakresu teologii moralnej, prawa kanonicznego, historii kościoła, w tym żywoty papieży, pisma ojców Kościoła oraz popularny w tym czasie druk Stanisława Hozjusza *Confessio catholicae fidei Christiana* (Moguncja 1594), który zachował się do chwili obecnej w zbiorach seminarium włocławskiego. W sumie we Włocławku są przechowywane 3 pozycje²⁵. Niestety, do naszych czasów nie przetrwały inkunabuły i druk XVI-wieczny, które spisał Kazimierz Piekarski. Były to prace św. Hieronima: *Commentaria in Bibliam* (Wenecja 1497/1498) i *Epistolae* (Lion 1513)²⁶. Wszystkie te pozycje sygnował: „Ex Legato Ill[ustrissimi] olim Francisci Łącki Suffragani Vlad[islaviensis]”, jedynie księgę z zapisem jego działalności jako biskupa sufragana zaopatrzył w superekslibris z herbem Brodzic. Herb został umieszczony w otoku zawierającym dewizę FRVSTRA VIVIT QUI NEMINI PRODEST²⁷.

Księgi będące w posiadaniu kanonika Franciszka Łąckiego miały trwać skórzaną oprawę wykonaną na desce lub grubej tekturze. Okładzina do dzieła Hozjusza datowana na 1557 r. została przyozdobiona dwoma rodzajami radełek tłoczonych ślepo. Pięciopolowe radełko zawiera wizerunki czterech ewangelistów oraz Salwatora, z kolei drugie – czteropolowe z datą 1543 r. – przedstawia personifikacje cnót kardynalnych, m.in. Iustitia, Prudentia i Lucretia²⁸.

²⁴ J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. 2, Gniezno 1883, s. 520–521; J. Wieteska, *Katalog prałatów i kanoników prymasowskiej kapituły łowickiej od 1433 do 1970 r.*, Warszawa 1971, s. 58; S. Chodyński, *Konsystorze w diecezji...*, s. 11; tenże, *Biblioteka kapituły...*, s. 15–16.

²⁵ BSWł XVII.F.8774, XVI.F.4540, XVI.F.4127.

²⁶ K. Piekarski, *Inkunabuły i druki XVI: Włocławek*, Biblioteka Kapitułna, Włocławek 1936 (maszynopis, sygn. III 674), poz. 112–113.

²⁷ ADWł, Zespół Akta biskupów sufraganów włocławskich i pomorskich 1 (63cz). Była to dewiza bardzo popularna pod koniec XVI i na początku XVII w. W swoim superekslibrisie umieścili ją również: Bartłomiej Wilczyński (XVI w.), Marcin Złotnicki (zm. 1616), Andrzej Firej (zm. 1609), Jan Chociszewski (zm. 1617), Stanisław Dobrzykowski, Hieronim Solikowski (1576–1612), Przeclaw Mojecki (zm. po 1617), Hieronim Ossoliński (zm. 1626), Jan Suchodolski (zm. ok. 1650), Jan Ciekliński (zm. 1653); zob. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Centuria druga*, Warszawa 2001, s. 74–75, 132–133, 146–147, 158–160, 164–167, 170–171, 190–191, 196–197; K. Rulka, *Książkowe znaki własnościowe...*, s. 107.

²⁸ BSWł XVI.F.4127; zob. H. Wegner, *Cnota w ikonografii*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1979, szp. 523–525.

Fragmety księgozbiorów prałatów i kanoników

W księgozbiorze seminarium włocławskiego najliczniej są reprezentowane zbiory kanoników Marcina Protficza i Baltazara Aleksandra Gissy, a po nich dość dużą grupę stanowią książki kanonika Pawła Mirowskiego (zm. 1660), który został przyjęty do kapituły w 1643 r. na stanowisko kaznodziei katedralnego. Wykształcenie zdobył m.in. w Akademii Krakowskiej, gdzie w 1629 r. uzyskał bakalaureat, a w 1631 r. mistrzostwo sztuk wyzwolonych w Akademii Zamojskiej. Dyplom doktora świętej teologii uzyskał w Krakowie, co zostało uczczone panegirycznym Janem Tońskiego *Phtongus famae* (Kraków 1636)²⁹. Z kolei doktorat z obojga praw zapewne zdobył na Uniwersytecie Padewskim, gdzie został wpisany do metryki nacji polskiej w 1638 r. Poza zarządzaniem kanonią włocławską pełnił jeszcze obowiązki prepozyta koszyckiego i był plebanem witowskim³⁰.

Paweł Mirowski zajmował się również pisarstwem – tworzył głównie utwory okolicznościowe, np. druk wydany z okazji zaślubin sędziego ziemskiego kijowskiego Stefana Aksaka z Katarzyną z Czołchan czy druk z gratulacjami dla nowo obranego sufragana łuckiego Stanisława Łozy³¹. Opublikował także tezy swojej rozprawy doktorskiej *Quaestio theologica de processione Spiritus S. ex prima parte Angelici Doctoris ad disputandum publice proposita* (s.l. 1634)³².

Jako człowiek wszechstronnie wykształcony, zgromadził znaczny księgozbiór, o którym jedynie wspomina w swoim testamencie. Dzięki tym zapisom wiadomo, że jego zbiory były gromadzone w miejscowości Kopycki i we Włocławku. Egzekutorom testamentu: Stefanowi Charbickiemu, Franciszkowi Czerniakowskiemu i Tomaszowi Brzeźnickiemu nakazał zebranie wszystkich jego ruchomości, a następnie ich sprzedaż. Uzyskane pieniądze miały być rozdzielone między wymienione instytucje i osoby prywatne³³. W zbiorach biblioteki seminaryjnej we Włocławku

²⁹ E 8, 218.

³⁰ E. Ozorowski, *Mirowski Paweł*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich* (dalej cyt. SPTK), t. 3, pod red. H. E. Wyczawskiego, Warszawa 1982, s. 140; *Statuta nec non Liber promotionum Philosophorum Ordinis in Universitate Studiorum Jagiellonica ab anno 1402 ad annum 1849*, ed. J. Muczkowski, Kraków 1849, s. 296; *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim...*, s. 330.

³¹ E 22, 415–416.

³² E 22, 415; zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Badania nad historią polskiej książki drukowanej XV–XVIII w.*, „Przegląd Biblioteczny” 1974, z. 4, s. 386.

³³ ADWł, Zespół AKKWł, Dział II: Akta posiedzeń kapituły 11 (225), k. 19v: „1654, 26 iulii... Testamentum Peril[us]tis olim Mirowski...”

zachowało się 18 woluminów z zapiską proveniencyjną oraz skromnym superekslibrisem kanonika Pawła Mirowskiego³⁴. Z tej grupy pięć pozycji zostało wydrukowanych w XVI w. w oficynach weneckich (3 poz.), lionńskiej i londyńskiej. Z kolei druki XVII-wieczne pochodzą z drukarni prowadzonych w Wenecji (6 poz.), Tortonie (2 poz.), Rzymie i Genewie. Szczególną wartość miał dla właściciela druk z bullami papieskimi, na którego karcie tytułowej Mirowski zaznaczył, że został on zakupiony w Rzymie w 1639 r.³⁵ Zróżnicowanie językowe posiadanych pozycji ogranicza się do języka włoskiego i łacińskiego, z małą przewagą na rzecz pierwszego z wymienionych.

Wśród książek zgromadzonych przez kanonika znalazły się prace włoskiego mówcy Alessandra Calamaty (zm. 1648), dysputy moralne Innocenza Cibo Ghisi (zm. 1612). Poza nimi z południa Europy pochodziły kazania Gabriela Fiamma (1533–1587) *Sei prediche del in lode della Beata Vergine sopra l'Evangelo di San Luca* (Wenecja 1583), jak również dzieło historyczne Paola Giovia (1483–1652) *Delle istorie del suo tempo* (Wenecja 1608).

Paweł Mirowski posiadał komentarz *Summa super quinque libros Decretalium* (Lion 1537) Henricusa de Segusio (ok. 1200–1271) oraz zbiór *Corpus iuris civilis* (Genewa [?] 1614)³⁶. W jego kolekcji znalazł się ciekawy katalog rękopisów przechowywanych w Oksfordzie i Canterbury autorstwa Thomasa Jamesa wydany w Londynie w 1600 r.³⁷

Swoje książki kanonik Paweł Mirowski znakował poprzez własnoręczny podpis o treści: „Ex libris Pauli Mirowski Praep[ositi] Koszycensis”³⁸, niekiedy umieszczał na nich zapiskę podkreślającą jego wykształcenie, jak na *Corpus iuris civilis* (Genewa [?] 1614), gdzie na karcie tytułowej właściciel podpisał się „Ex libris Pauli Mirowski S[anctae] T[h]eologiae et I[uris] V[triusque] D[oc]tor Can[on]ici Vlad[islaviensis]”³⁹. Jak już wspomniano wcześniej, kanonik Paweł Mirowski na książkach odciskał nieskomplikowany superekslibris, składający się z owalnego obramowania, w którego centrum umieszczał inicjały P[aulus] M[irowski] P[raepositus]

³⁴ BSWł XVI.F.4283, XVI.O.1531, XVI.Q.3593, XVI.Q.3601, XVI.Q.3635, XVII.F.8943, XVII.F.8186, XVII.Q.6891, XVII.Q.6261, XVII.Q.6290, XVII.Q.6685, XVII.Q.6654, XVII.Q.6633, XVII.Q.6631, XVII.Q.6611, XVII.Q.6671, XVII.O.5204.

³⁵ BSWł XVII.F.8943.

³⁶ BSWł XVI.Q.3604, XVII.O.5204.

³⁷ BSWł XVI.Q.3593.

³⁸ BSWł XVII.Q.6685.

³⁹ BSWł XVII.F.8186.

K[oszyce]. Górna okładzina została tak oznakowana jedynie w siedmiu przypadkach.

Oprawy były wykonane przede wszystkim z jasnego pergaminu, techniką powszechną w XVII w.⁴⁰ Do najcenniejszych druków w tym zbiorze należy zaliczyć wspomniany wyżej *Corpus iuris civilis*, na którego oprawie ze świnińskiej jasnej skóry umieszczono superekslibris książąt szczecińskich⁴¹.

W znacznie mniejszej liczbie egzemplarzy zachował się księgozbiór Marcina Bielanowskiego (Bylanowskiego, zm. 1640). W bibliotece seminaryjnej we Włocławku jest obecnie przechowywanych 10 pozycji w 9 woluminach, głównie pozycje XVI-wieczne oraz jedna z XVII w.⁴² Marcin Bielanowski, zanim dołączył do kapituły włocławskiej, był kanonikiem łęczyckim i posiadał stopień doktora obojga praw. Na stanowisko archidiacona pomorskiego przedstawił go biskup kujawski Andrzej Lipski. Po śmierci kanonika tablica pamiątkowa została zawieszona w katedrze włocławskiej, w nawie od północy na filarze⁴³.

Wracając do zachowanego zbioru, należy zaznaczyć, że książki były pieczętowane własnoręcznym podpisem właściciela: „Ex lib[ris] R[everendi] D[omini] Matini Bylanowski I[uris] V[triusque] D[octo]r”⁴⁴. Z zapisek proveniencyjnych dowiadujemy się ponadto, że dwa druki znajdowały się pierwotnie w zbiorach biblioteki kolegium jezuickiego w Jarosławiu. Poza tym wiadomo, że w 1626 r. Bielanowski wszedł w posiadanie następujących pozycji: Nicolausa Vigeliusa *Methodus universi iuris civilis absolutissima* (Bazylea 1576) i Antoniusa Gomeza *Commentariorum variarumque resolutionum iuris civilis, communis et regii* (Frankfurt n. Menem 1572). Z tego skromnego zasobu wynika, że archidiacon gromadził książki z dziedziny prawa cywilnego i kanonicznego, z którego zachowało się *Decretum* Gracjana wydane w Lionie w 1554 r. Niestety, ta książka, podobnie jak pozostałe pozycje, nie ma śladów lektury właściciela i tym samym nie wiadomo, w jakim zakresie był wykorzystywany ten fragment księgozbioru.

⁴⁰ Zob. J. Tomaszewski, *Techniki zdobienia opraw w XVII wieku*, „Ochrona Zabytków” 50: 1997, s. 258–274.

⁴¹ BSWł XVII.O.5204; zob. U. Szajko, *Biblioteka Książąt Pomorza Zachodniego*, Szczecin 1995.

⁴² BSWł XVI.F.4338, XVI.F.4479, XVI.F.4297, XVI.F.4657, XVI.F.4648–4649, XVII.F.8150, XVI.O.1420, XVI.O.450, XVI.O.1041.

⁴³ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 44; *Corpus inscriptionum poloniae*, t. 4: *Województwo włocławskie*, z. 1: *Kujawy brzeskie*, Włocławek 1985, s. 131.

⁴⁴ BSWł XVI.O.1420.

Poszczególne woluminy były zazwyczaj oprawiane w jasny pergamin (4 poz.), jednakże pozostałe miały oprawę ze skóry białej lub brunatnej tłoczonyj na ślepo, która była obciążona na deskach, najprawdopodobniej dębowych. Szczególnie interesującą oprawę miał słownik *Lexicon iuris civilis* autorstwa francuskiego prawnika Pardoux Duprata (Pardulphus Prateius), na którego zwierciadle górnej okładziny znajduje się niezidentyfikowany superekslibris z herbem Ogończyk, inicjałami IZ oraz z napisem w otoku FRVSTRA VIVIT QVI NEMINI PRODEST 1577. Na oprawie w doskonałym stanie zachowały się radełka: jagiellońskie z przedstawieniami Zygmunta Starego, Bony Sforzy, Zygmunta Augusta i Katarzyny oraz radełko o treści religijnej, gdzie pod postaciami Pawła, Chrystusa, Piotra i Jana Chrzciciela umieszczono podpisy: „Apparuit benignitas et humanitas”, „Ecce agnus(!) Dei [qui tollit peccatum mundi]”, „Data est mihi omnes potestas in caelo et in terra”, „Tu es Petrus et [super hanc petram]”⁴⁵.

Znaczący, choć składający się jedynie z trzech pozycji (2 wol.) zbiór pochodził od Piotra Mieszkowskiego (1594–1648 lub 1649)⁴⁶ herbu Odrowąż, który był biskupem sufraganiem włocławskim i autorem prac moralno-pedagogiczno-politycznych⁴⁷. Uczył się u jezuitów kaliskich, a następnie w Akademii Krakowskiej. W 1622 r. oddawał się studiom z zakresu prawa kanonicznego i cywilnego w Ingolsztacie. Świecenia kapłańskie przyjął w 1618 r. i w wieku 35 lat został przyjęty do kapituły katedralnej w Poznaniu. W obrębie kapituły zajmował stanowiska oficjanta i wikariusza generalnego diecezji poznańskiej. Na kanonię włocławską został zatwierdzony przez biskupa Mikołaja Wojciecha Gniewosza, który mianował go kanonikiem 12 marca 1642 r., ale było to jeszcze przed objęciem przez niego diecezji kujawsko-pomorskiej i tym samym Mieszkowski nie został przyjęty przez kapitułę. Na sufragana włocławskiego został wyświęcony przez biskupa poznańskiego Andrzeja Szołdrskiego, biskupa inflanckiego Mikołaja Krosnowskiego i sufragana gnieźnieńskiego Jana Madalińskiego.

⁴⁵ BSWł XVI.F.4479; odpowiednio cytaty z Biblii: Tyt 3,4; J 1,29; Mt 28,18; Mt 16,18.

⁴⁶ R. Leszczyński, *Mieszkowski Piotr*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin 2008, szp. 923 (podaje datę 30 X 1648); S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 611 (podaje, że zmarł 14 V 1649); tenże, *Biskupi sufragani włocławscy...*, s. 64–67 (ten sam autor podaje datę 1648); K. Rulka, *Książkowe znaki własnościowe...*, s. 108.

⁴⁷ E. Ozorowski, *Mieszkowski Piotr*, [w:] SPTK, s. 110; R. Leszczyński, *Mieszkowski Piotr*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 21, Wrocław 1976, s. 44–45.

Piotr Mieszkowski, zanim poświęcił się karierze w ramach struktur kościelnych, towarzyszył królewiczowi Władysławowi Wazie w podróży na zachód, co zaowocowało objęciem stanowiska sekretarza królewskiego, a następnie został wybrany na wychowawcę królewicza Aleksandra Karola Wazy. Przemyslenia z odbytych wyjazdów, w tym z synem Andrzeja Wojna, cześnika litewskiego, Mieszkowski zawarł w książce *Institutio peregrinationum peregrinantibus peroportuna* (Lwów 1625), w której podkreślał, że podróżowanie stanowi nieodłączny element w procesie kształcenia⁴⁸. Poza tą publikacją był jeszcze autorem pracy poświęconej rządzeniu, obowiązkom dobrego obywatela Rzeczypospolitej *Polonus iure politus mores patrias ad leges conformas* (Kalisz 1637), która w zbiorach włocławskich została zachowana z jego dedykacją autorską dla Wojciecha Piaskowskiego. Książka należała do Stanisława Chodyńskiego, którego pieczęć znajduje się na karcie tytułowej. Zapewne na początku XX w. przekazał ją do zbiorów kapituły włocławskiej⁴⁹. Mieszkowski napisał również dzieło ascetyczne *Comedia spei quam omnibus aequam, nulli certam, ambitiosorum dominam... spem esse...* (Poznań 1641)⁵⁰.

Do najcenniejszych pozycji w księgozbiornie włocławskim można zaliczyć klocek wydawniczy zawierający *Missale Romanvm ex decreto sacrosancti Concilii Tridentini restitutum* (Antwerpia 1634) i *Missae propriae patronorum et festorum Regni Poloniae ad normam Missalis Romani accomodate* (Antwerpia 1631), który został zaopatrzony przez właściciela w rzadko spotykany superekslibris, przez niektórych uważany za najcenniejszy tego typu zabytek w Polsce. Do górnej okładziny przytwierdzono srebrną plakietę z godłem rodowym Odrowąż i literami P[etrus] M[ieszkowski] A[ntystites] V[ladislaviensis]. Uzupełnieniem tej szczególnej oprawy są narożniki, w których występują przedstawienia ewangelistów i innych dostojników kościelnych, na dolnej okładzinie umieszczono „godło” kapituły katedralnej we Włocławku – Najświętszą Maryję Pannę z półksiężycem u stóp⁵¹.

Nieco więcej, ponieważ aż 5 pozycji jest znanych z księgozbiornu kanonika i późniejszego sufragana włocławskiego Wacława Paprockiego

⁴⁸ S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy...*, s. 57; H. Dziechcińska, dz. cyt., s. 12–13.

⁴⁹ BSWł XVII.Q.1897.

⁵⁰ Zob. J. Sójka, *Z dziejów drukarstwa w Poznaniu w XVII w.*, Warszawa 1976, s. 83–84.

⁵¹ R. Leszczyński, *Mieszkowski Piotr*, [w:] *Encyklopedia katolicka...*, szp. 923; K. Rulka, *Superekslibrisy...*, s. 541; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 612.

(zm. 1642) herbu Jelita, które są obecnie przechowywane w bibliotece seminaryjnej we Włocławku⁵², w Ossolineum⁵³ i Bibliotece Jagiellońskiej⁵⁴ oraz stanowią zapewne przyczynek do dalszych poszukiwań. Właściciel prawdopodobnie niemałej biblioteki, wchodząc do kapituły włocławskiej w 1636 r., był już kanonikiem łączyckim i gnieźnieńskim. Sufraganem diecezji kujawsko-pomorskiej został 11 kwietnia 1639 r. Wiadomo, że wychowywał się na dworze arcybiskupa Wojciecha Baranowskiego i należał do grona jego zaufanych domowników i można przypuszczać, że był człowiekiem wykształconym, jednakże brakuje informacji o miejscu pobierania przez niego nauk. Pod koniec życia wydał książkę na temat rangi i praw biskupów pomocniczych *Apologeticon episcoporum titularum seu Suffraganeorum* (Kraków 1642)⁵⁵.

Zachowany fragment księgozbioru to przede wszystkim druki o tematyce prawniczej, m.in. konstytucje synodalne i liturgiczne, które zostały wydrukowane w XV–XVII w. w języku łacińskim. Brak tutaj charakterystycznych książek w języku włoskim przywożonych zapewne z zagranicy przez innych kanoników.

Jednym z najsłynniejszych właścicieli książek, członkiem kapituły włocławskiej, był kanonik włocławski i kruszwicki Stefan Damalewicz (ok. 1610–1673). Pochodził z rodziny mieszczańskiej. Po zakończeniu edukacji na poziomie elementarnym kontynuował ją w kolegium jezuickim w Kaliszu. Następnie rozpoczął studia w Akademii Krakowskiej, gdzie uzyskał licencjat z teologii około 1635 r., a po trzech latach uzyskał stopień doktora, broniąc też zawarty w rozprawie *Quaestio theologica de merito bonorum iusti operum...* ([Kraków] 1638)⁵⁶. Do Włocławka przybył w 1636 r. na zaproszenie biskupa Macieja Łubieńskiego. Już w 1637 r. został rektorem włocławskiego seminarium, gdzie wykładał teologię moralną, dialektykę i rubrum (naukę o kalendarzu kościelnym). W tym czasie przyjęto go do kapituły kolegiaty kruszwickiej, kanonikiem włocławskim i kaznodzieją katedralnym został w 1640 r. Kolejnym jego krokiem było wstąpienie do klasztoru Kanoników Regularnych w Kłodawie. Po odbytych nowicjacie został skierowany do Kalisza, gdzie awanso-

⁵² BSWł XVII.Q.6929, XVII.Q.6662, XVII.Q.6604.

⁵³ *Katalog inkunabułów Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1956, poz. 109.

⁵⁴ *Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej...*, t. 1, poz. 555(a).

⁵⁵ S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy...*, s. 51–55; J. Mandziuk, *Paprocki Włocław, [w:] SPTK*, s. 298.

⁵⁶ E 15, 19.

wał najpierw na wiceprzełożonego, a następnie na przełożonego. Opuścił zakon w 1660 r. i przeniósł się do opactwa w Trzemesznie i pozostał tam do swojej śmierci w 1673 r.⁵⁷ Wystarczy jeszcze wspomnieć, że był przedstawicielem archidiecezji gnieźnieńskiej na Colloquium Charitativum w Toruniu w 1645 r.

Kanonik włocławski szczególnie pręźnie zajmował się pisarstwem. W 1637 r. opublikował pracę *Conclusiones ex teologia morali...*⁵⁸, w której opisał m.in. dzieje seminarium włocławskiego. Tematyka włocławska znalazła odzwierciedlenie w jego kolejnych drukach. Zajął się spisaniem żywotów biskupów⁵⁹ i prepozytów⁶⁰ włocławskich oraz błogosławionego Bogumiła⁶¹, a swoje zdolności kaznodziejskie zaprezentował w kazaniu wygłoszonym w 19. rocznicę święceń ks. Aleksandra Bucendorfa Kęsowskiego pt. *Róża z Opatrzności Bożej nową szatą odziana* (Kraków 1642)⁶².

Stefan Damalewicz, będąc pisarzem, teologiem diecezjalnym, zgromadził zapewne o wiele większy księgozbiór niż znane obecnie pięć pozycji przechowywanych w bibliotece seminaryjnej we Włocławku (3 poz.)⁶³ i Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego (2 poz.)⁶⁴. Wśród tych nielicznych pozycji znalazły się prace kaznodziejskie, ascetyczne oraz jedna prawnicza. Z kazań można wymienić *Conciones Evangeliorum de dominicis* Cornelia Mussa wydane w Kolonii w 1603 r. Ponadto posiadał *Flores exemplorum, sive catechismus historialis* autorstwa Antoine'a de'Averoult (Kolonia 1618) oraz niekompletne *Corpus iuris civilis* (Lion 1557). Jak można zauważyć, Stefan Damalewicz gromadził XVI- i XVII-wieczne pozycje w języku łacińskim.

⁵⁷ M. Morawski, *Damalewicz Stefan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 4, Kraków 1937, s. 397; P. Pawłowski, *Damalewicz Stefan*, [w:] *Włocławski słownik biograficzny* (dalej cyt. WSB), t. 1, Włocławek 2004, s. 43–45 (tamże bibliogr.).

⁵⁸ E 15, 18.

⁵⁹ S. Damalewicz, *Vitae Vladislaviensium Episcoporum...*, Kraków 1642, 469 s., 4°; E 15, 20–21.

⁶⁰ S. Damalewicz, *Stephanoma. Praepositorum Vladislaviensium seriem et successionem complectens...*, Kraków 1643, [28] k., 4°; E 15, 20.

⁶¹ S. Damalewicz, *Vitae S. Bogumili Archiepiscopi Gnesnensis Eremitae Camadulensis...*, Rzym 1661, [14], 248 s., 8°; E 15, 20.

⁶² Omówienie prac S. Damalewicza zob. P. Pawłowski, *Włocławski okres życia i twórczości Stefana Damalewicza*, „*Studia Włocławskie*” 2005, t. 8, s. 390–402; tenże, *Matka Boska Częstochowska w życiu i twórczości Stefana Damalewicza*, „*Studia Włocławskie*” 2009, t. 12, s. 213–222.

⁶³ BSWł XVII.O.4681, XVII.Q.6829, XVII.O.4894.

⁶⁴ *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 3: C–E, pod red. H. Mieczkowskiej, Warszawa 2007, poz. 1432, 2757.

Swoje książki właściciel skromnie podpisywał „Stefani Damalewicz”, nie dając im żadnej wyróżniającej się szaty zewnętrznej. Większość została oprawiona w tekturę obłożoną jasnym pergaminem, niekiedy barwionym na czerwono jak w przypadku egzemplarza zachowanego w bibliotece warszawskiej⁶⁵. Ze zbiorów włocławskich jedynie druk ascetyczny François Bourgoinga został oprawiony w deskę z jasną, świńską skórą ze ślepyimi tłoczeniami, obecnie już startymi⁶⁶.

Jedynie ślad pozostał po księgozbiorze gromadzonym przez kanonika Michała Franciszka Czerniakowskiego (zm. 1655), przyjętego do kapituły włocławskiej w 1655 r., który pełnił w tym czasie funkcję kanonika sandomierskiego. W 1660 r. przy jego nazwisku na posiedzeniach kapituły pojawiła się zapiska doktor obojga praw, wtedy też biskup kujawski Kazimierz Florian Czartoryski przedstawił go na stanowisko archidiacona włocławskiego. Czerniakowski pełnił również obowiązki oficjała w głównym konsystorzu diecezji kujawsko-pomorskiej⁶⁷. W zbiorach seminaryjnych zachowały się 3 pozycje sygnowane m.in.: „Della libreria del R. Francesco Czerniakowski Can[oni]cus di Vladislavia...”, „Ex Bibliotheca Reverendi Francisci Czerniakowski Iuris V[triusque] Doctor Vladislaviensis et Sand[omi]riensis Can[oni]ci empt[um] 1658”⁶⁸, świadczące o dużym zainteresowaniu własnymi zbiorami, które nie miały żadnych oznak lektury.

Książki kanonika nie miały jednolitej oprawy, był to jasny pergamin lub tylko tektura. Do najlepiej oprawionych należy druk z *Decisio-num novissimarum diversorum Sacri Palati Apostolici Auditorum* (Frankfurt 1601), który Czerniakowski zakupił w 1658 r. XVII-wieczna oprawa została wykonana z desek obciążonych ciemną, zapewne wołową skórą. Górna okładzina tłoczona złotem w centrum zwierciadła miała medalion z inicjałami IHS, w narożnikach zaś sploty ornamentalne z uskrzydłonymi główkami⁶⁹. Ciekawiej prezentuje się dolna okładzina, gdzie w bordiurze i zwierciadle umieszczono odciski radełek o tematyce religijnej. Pierwsze radełko składa się z trzech pól i zawiera po kolei przedstawienia Adama i Ewy, Ukrzyżowania i Węża Miedzianego, przy którym umieszczono cytataę biblijną NVM 21. Kolejne radełko pięciopolewe ukazuje postacie ze

⁶⁵ Tamże, poz. 2757.

⁶⁶ BSWł XVII.O.4681.

⁶⁷ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 163–164.

⁶⁸ BSWł XVII.Q.6815, XVII.Q.6465.

⁶⁹ BSWł XVII.F.8688.

Starego i Nowego Testamentu: Dawida z harfą, Mojżesza z dziesięcioma przykazaniami, Salwatora z insygniami władzy, Pawła z mieczem i Piotra z kluczem.

Do szczególnych właścicieli należy kanonik wrocławski i warmiński Łukasz Bratkowski (zm. 1629), który w swoim księgozbiornie posiadał prawdopodobnie pełne wydanie dzieł św. Augustyna, pochodzące z oficyny bazylejskiego drukarza Frobena⁷⁰. Studiował w Bolonii i Rzymie, uzyskał stopień naukowy doktora obojga praw i był jednym z darczyńców miejscowej biblioteki kapitulnej. Już w 1608 r. przekazał jako pomoc dla katedralnego kaznodziei wybrane tomy wspomnianego wyżej dzieła, które zaopatrzył zapiską rękopiśmienną „Lucas Bratkowski C[anonius] W[ladislaviensis] sibi et suis”⁷¹. Poza tą pozycją zachował się jeszcze XVII-wieczny druk prawniczy *Practicarum conclusionum iuris* Dominicus Tuschusa⁷².

W zbiorach biblioteki seminaryjnej jest obecnie przechowywany klocek introigatorski, który był własnością Bartłomieja Łempickiego (zm. 1660) herbu Junosza. Wszedł on do kapituły wrocławskiej w 1640 r., jednocześnie należąc jeszcze do kapituł gnieźnieńskiej i łowickiej. Poza tym był kanonikiem płockim, proboszczem piotrkowskim i sekretarzem królewskim⁷³. Wspomniany klocek zawierał aż 11 druków wydanych w Krakowie i Warszawie w okresie od 1641 do 1646 r. Były to pozycje wymienionego wyżej Stefana Damalewicza, biskupa Macieja Łubieńskiego i rektora szkoły katedralnej we Wrocławku Ludwika Krzysztofa Millera i innych⁷⁴. Książka została oprawiona w jasną skórę, na której wytłoczono plakietę z Ukrzyżowaniem i inicjałami IHS na górnej okładzinie, a na dolnej Matkę Boską trzymającą w jednej ręce Jezusa, a w drugiej kwiat. Zachowana pozycja została później przekazana kolejnemu kanonikowi Józefowi Rudnickiemu (zm. 1679).

⁷⁰ BSWł XVI.F.4239, XVI.F.4477; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 75–77.

⁷¹ ADWł, Zespół AKKWł, Dział II: Akta posiedzeń kapituły 6 (220), k. 325; zob. S. Chodyński, *Biblioteka kapituły...*, s. 15.

⁷² BSWł XVII.F.8818.

⁷³ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 556; J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy...*, t. 2, s. 535–536.

⁷⁴ BSWł XVII.Q.1747–1758.

Pojedyncze egzemplarze

Niekiedy w różnych księgozbiorach można spotkać pojedyncze pozycje świadczące o dużym zamiłowaniu do książki i pozwalające stwierdzić, że są to tylko zapowiedzi, przyczyniające się do dalszych badań i poszukiwań. Godny odnotowania jest skromny superekslibris zdobiący *Canon Missae* (Wenecja 1630) kanonika włocławskiego Sebastiana Grotkowskiego, który na górnej okładzinie umieścił złote wyciski liter S[ebastianus] G[rotkowski] A[rchidiaconus] V[ladislaviensis]⁷⁵. Poza tym w zbiorze zachował się jeszcze druk Sebastiana Barradiego *Commentaria in concordia et historiam evangelicam* (Antwerpia 1613)⁷⁶, na którego karcie tytułowej widnieje podpis: „Inscriptus cathalogo Sebastiani Grotkowski Can[noni]ci Vlad[islaviensis] m[anu] p[ropria]”. W tym miejscu można stwierdzić, że zapis był raczej wynikiem jego pracy w bibliotece kapitulnej we Włocławku, w której od 1624 r. pracował jako bibliotekarz⁷⁷.

Sebastian Grotkowski, podobnie jak wyżej wymienieni bibliofile, posiadał doktorat z zakresu świętej teologii i obojga praw. Studiował w Ingolsztadzie, a następnie w Padwie, gdzie kształcił się z praw kanonicznych i rzymskiego. Na kanonię włocławską został wprowadzony w 1621 r., a archidiaconem włocławskim został w 1637 r. Podobnie jak Stefan Damałowicz, brał udział w Colloquium Charitativum⁷⁸.

Również dwie pozycje reprezentują zapewne większy księgozbiór należący do kanonika Wojciecha Brzyszewskiego (zm. 1627), który wszedł do kapituły włocławskiej w 1622 r. Doktor obojga praw, posiadacz zapewne ksiąg prawnych, kazał swoje książki sprzedać, poza tymi o treści religijnej, przeznaczonymi dla miejscowego klasztoru Franciszkanów Reformatów⁷⁹. Do grona beneficjentów należał również wymieniony wyżej kanonik Sebastian Grotkowski, któremu Brzyszewski przekazał „Brewiarz i Mszał srebrem obity”⁸⁰.

⁷⁵ BSWł XVII.F.8775.

⁷⁶ BSWł XVII.F.8742.

⁷⁷ ADWł, Zespół AKKWł, Dział II: Akta posiedzeń kapituły 9 (223), s. 92: „1624... Bibliothecarius eligitur...”; W. Frątczak, *Grotkowski Sebastian*, [w:] WSB, s. 61.

⁷⁸ S. Chodyński, *Prałaci i kanonicy włocławscy...*, k. 304–305.

⁷⁹ Książki z księgozbioru franciszkanów reformatów w zbiorach BSWł to: XVII.F.8314, XVII.O.4885.

⁸⁰ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 92–92a.

Dzięki księdze, należącej pierwotnie do sufragana Piotra Pawła Mieszkowskiego (zm. 1700) herbu Odrowąż, możliwe było prześledzenie jego kontaktów z klasztorem Bernardynów z Bydgoszczy. Na oprawnym w tekturę, zdekompletowanym egzemplarzu *Pontificale Romanum* (Rzym 1595)⁸¹, poza notą proweniencyjną świadczącą o pochodzeniu z księgozbioru bernardyńskiego, została zapisana informacja: „Dono accepit Ill[ust]ri[ssimus] (et) R[everen]diss[i]mus D(omi)nus Petrus Paulus Odrouie(nsis) Mieszkowski Dei (et) S[anctae] Sedis Ap[osto]licae Gra[ti]a E(pisco)pus Marrochien(sis) Suffraganeus Custos Vladislaue(nsis) (et) Pomera(niae) Crus(viciensis) dec(anus) C[a]n(onicus) Pos(naniensis) ex Paleobus Bernard[ino]ru(m) Ordi(nis) S. Francisci No(mi)nis obser(vantiae) Conve(ntus) Bydgostie(nsis) Anno D(omi)ni 1685 Die 27 Me(nsis) Maij”⁸². Wymieniona pozycja została подарowana sufraganowi Mieszkowskiemu na krótko przed poświęceniem kaplicy w kościele bernardyńskim dnia 17 czerwca 1685 r.⁸³

Kolejny niepełny egzemplarz *Pontificale Romanum* (Rzym 1611)⁸⁴, przywieziony do biblioteki seminaryjnej przez ks. Kazimierza Rulkę z kolegiaty w Chocz w 1980 r., był własnością kanonika włocławskiego, późniejszego biskupa krakowskiego Jakuba Zadzika herbu Korab (1582–1642). Na dolnej i górnej okładzinie z ciemnowiśniowej skóry został wytłoczony złotem jego supereklibris herbowy z inicjałami I[acobus] Z[adzik] E[piscopus] C[racoviensis] D[ux] S[everiensis]⁸⁵. Należy wspomnieć, że kanonik pochodził z ziemi sieradzkiej, wykształcenie zdobywał w kolegium jezuickim w Kaliszu. W kapitule włocławskiej zasiadał w latach 1611–1619 i pełnił w niej funkcję prepozyta. Wcześniej zarządzał już kanoniami gnieźnieńską i kruszwicką, z której zrezygnował w 1614 r., ponadto był wielkim sekretarzem królewskim (referendarzem). W 1619 r. został dziekanem poznańskim, w 1624 r. biskupem chełmińskim, a w 1635 r. objął biskupstwo krakowskie. Po jego śmierci wydruko-

⁸¹ BSWł XVI.F.4679.

⁸² W tym miejscu autorka pragnie podziękować za wielką pomoc ks. K. Rulce przy odczytywaniu not proweniencyjnych widniejących na starych drukach z Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

⁸³ Klasztor bernardyński w Bydgoszczy powstał z fundacji ówczesnego biskupa kujawskiego Zbigniewa Oleśnickiego w 1480 r. Zob. F. Mincer, *Biblioteka bernardynów bydgoskich i jej ofiarodawcy*, „Kronika Bydgoska” 11: 1991, s. 222 i in.; K. Kantak, *Kronika Bernardynów bydgoskich*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” 33: 1907, s. 143–144.

⁸⁴ BSWł XVII.F.8944.

⁸⁵ K. Rulka, *Supereklibrisy...*, s. 541–542; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 1057–1058.

wano dwa, poświęcone mu, okolicznościowe kazania, m.in. *Wielkiego Korabia wielki sternik* Szymona Starowolskiego (Kraków 1642)⁸⁶.

Pojedyncze egzemplarze lub tylko wzmianki na temat księgozbiorów innych XVII-wiecznych prałatów i kanoników włocławskich dotyczą jeszcze: Marcina Bykowskiego (zm. 1620), M. Krzysztofa Bernewicza (Bernowicza, zm. 1686), Daniela Dąbskiego (zm. 1629)⁸⁷, Mateusza Jana Judyckiego (zm. 1667)⁸⁸, Andrzeja Łukomskiego (zm. 1637), Baltazara Miaskowskiego (zm. 1632)⁸⁹, Jana Franciszka Michtarowskiego (zm. 1708)⁹⁰, Gabriela Miłoszewskiego (zm. po 1662)⁹¹, Stanisława Morawca (zm. po 1667)⁹², Tomasza Stanisława Niemierza (zm. 1693)⁹³, Jana Ninowskiego (zm. 1662)⁹⁴, Łukasza Przewłockiego (zm. 1682)⁹⁵, Floriana Pukarzewskiego (zm. 1627)⁹⁶, Piotra Raduńskiego (zm. 1683)⁹⁷, Sebastiana Rostkowskiego (zm. 1629)⁹⁸, Erazma Stanisława Strasza (zm. 1691)⁹⁹, Andrzeja Urbańskiego (zm. 1681)¹⁰⁰, Stanisława Pomorskiego¹⁰¹ oraz prepozyta włocławskiego Stanisława Zienkiewicza¹⁰².

Podsumowanie

Zachowane fragmenty księgozbiorów, zapisy testamentowe czy inwentarze, w których są zawarte informacje na temat kolekcji prałatów

⁸⁶ L. Łętowski, *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*, t. 2, Kraków 1852, s. 194; J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy...*, t. 4, s. 383.

⁸⁷ W trakcie badań księgozbioru franciszkanów reformatów we Włocławku odkryto, że D. Dąbski był właścicielem przynajmniej czterech pozycji w czterech woluminach: BSWł XVI.O.1162, XVI.O.986, XVI.Q.3716–3717, XVI.F.4547.

⁸⁸ J. Tondel, dz. cyt., s. 511, poz. 115b, 144b.

⁸⁹ *Katalog inkunabułów Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy*, oprac. J. Ociepa, Bydgoszcz 1999, poz. 5.

⁹⁰ BSWł XVI.O.108.

⁹¹ *Katalog starych druków Biblioteki Kórnickiej*, t. 1: *Polonika XVI wieku*, cz. 2: *Nowe nabytki i uzupełnienia*, oprac. P. Buchwald-Pelcowa, Wrocław 1969, poz. 1707a.

⁹² BSWł XVII.F.8125; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 639–640.

⁹³ BSWł XVI.O.1683, XVII.pol.F.8.

⁹⁴ BSWł XVI.F.4593.

⁹⁵ BSWł XVII.Q.6915.

⁹⁶ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników...*, k. 773.

⁹⁷ K. Rulka, *Książkowe znaki własnościowe...*, s. 108; zob. BSWł XVII.Q.6363.

⁹⁸ BSWł XVI.F.4418.

⁹⁹ BSWł XVII.Q.6957.

¹⁰⁰ BSWł XVII.F.8125.

¹⁰¹ BSWł XVI.O.1565.

¹⁰² BSWł XVII.F.8919; K. Rulka, *Książkowe znaki własnościowe...*, s. 115.

i kanoników włocławskich, pozwalają w niewielkim zakresie wnioskować, jak duże były zasoby poszczególnych członków kapituły i czy książki stanowiły nieodłączny warsztat pracy. Najwięcej pozycji zachowało się z księgozbioru kanonika Marcina Protficza, najzasobniejszy inwentarz należał do Mikołaja Kąckiego i obejmował 24 pozycje, w tym czasie Adam z Wiskitek, wikariusz i penitencjarzysta katedry włocławskiej, dysponował 234 pracami¹⁰³. Nieznana jest wielkość zbiorów Stefana Damalewicza czy Franciszka Łąckiego, które mogły być równie zasobne.

Dowodem pasji bibliofilskiej wśród kanoników włocławskich są superekslibrisy umieszczone na dolnej lub górnej okładzinie, pieczętki ekslibrisowe czy zapiski rękopiśmienne, pozwalające na zidentyfikowanie pierwotnego właściciela danego druku. Superekslibrisy posiadali: Piotr Raduński, Jakub Zadzik, Paweł Mirowski i Franciszek Łącki. Pieczętką z ekslibrisem dysponował Stanisław Zienkiewicz. Pozostali ograniczali się do własnoręcznego podpisu z potwierdzeniem *manu propria*. Elementem charakterystycznym dla dawnych właścicieli książek było również nadawanie im jednolitej szaty zewnętrznej. Jedynie na podstawie zbioru Pawła Mirowskiego możemy stwierdzić, że preferował on oprawę z tańszego, jasnego pergaminu. Zachowane pojedyncze egzemplarze, pomimo efektownej szaty zewnętrznej, nie mogą świadczyć o szacie całości księgozbioru.

Niestety, omawiani XVII-wieczni właściciele nie zostawiali żadnych zapisek marginalnych, co nie pozwala na stwierdzenie, w jakim zakresie książki były wykorzystywane. Wiemy natomiast, że niektórzy pragnęli, aby ich zbiory były wykorzystywane przez najbliższe otoczenie, wskazując w testamencie ich beneficjenta. Prałaci i kanonicy przekazywali książki zazwyczaj kapitulie, bibliotece seminaryjnej i reformatom włocławskim, poza tym oddawali je rodzinie, instytucji, w której ostatnio przebywali, czy zostawiali je do dyspozycji egzekutorów testamentu.

Przeanalizowane woluminy nie pozwalają na uchwycenie ich jednolitej zawartości treściowej. W księgozbiorach znajdowały się pozycje liturgiczne, prawnicze, homiletyczne i z zakresu szeroko rozumianej teologii. Ciekawym zjawiskiem była dość mała liczba zachowanych poloników, natomiast licznie reprezentowane były druki w języku włoskim, stanowiące pokłosie włoskich studiów członków kapituły włocławskiej.

---

¹⁰³ K. Rulka, *Księgozbiór Adama z Wiskitek wikariusza i penitencjarza katedry włocławskiej z XVI/XVII wieku*, „Studia Włocławskie” 2004, t. 7, s. 437–440.

17th century private libraries of canon men in Seminar Library in Włocławek **Abstract**

The Seminar Library in Włocławek and other local church and lay libraries still hold remains of rich private book collections once owned by members of the cathedral chapter. To date 41 owners of the 17th century manuscripts and old prints have been identified. The items in the collection are mostly liturgical books, theological, philosophical, historical and legal works as well as sermons. The canon men were all well-educated and had a good command of foreign languages such as Latin and Italian. A considerable number of Italian prints was probably brought to Włocławek by the canons after they had completed their education at Italian universities like Padua or Rome. The bookplates and hand-written notes reflect canons' collector passion. The books were usually parchment bound, sometimes also cow skin or pigskin bound and embossed with gold. As no margin notes are present, it can only be assumed that the books were used in canons' regular pastoral, judicial and administrative work.